

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 75ο • ΤΟΜΟΣ 149ος • ΤΕΥΧΟΣ 1732 • ΜΑΡΤΙΟΣ 2001

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΙΕΡΗΣ

Ἀφήγηση (ποίημα)

ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΝΤΟΣ

Ἡ Φόνισσα καί τό κακό

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

*Μεταγλωσσ(ολογ)ικοί διαλογισμοί
πάνω στόν σολωμικό Διάλογο*

ΜΑΝΟΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ

*Σχόλιο στό ποίημα τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη
«Μιλῶ...» καί μερικές σημειώσεις*

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

*Αἰσθητική καί ἰδεολογία τοῦ ἐλληνικοῦ
μοντερνισμοῦ: ἡ περίπτωση τοῦ «Ὑπομνήματος»
τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη*

ΣΤΕΦΑΝ ΓΚΕΟΡΓΚΕ

Πέντε ποιήματα (μτφρ.: Γιώργος Βαρθαλίτης)

ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ

Ἄσυλο (διήγημα)

ΜΑΡΙΑ ΖΑΟΥΣΗ

Ἡ ἀποθήκη (διήγημα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

*Μπαλτάς καί Ντερριντά.
Αὐτοακύρωση τῆς ἰδεολογίας καί
αὐτοὑπνόμευση τῆς ὑλικότητας*

ΣΤΕΛΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Νέα θερησκευτικότητα καί ἐσχατολογία

ΣΤΕΛΛΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Ποιήματα

Μηνολόγιο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
• Χ.Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ • ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ •
ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ • ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
• ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ • ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΖΗΣ •
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ • ΑΛΕΞΗΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

Μάρτιος 2001

BIBΛΙΑ

Συναξάρι τῆς Ἱστορίας

Θανάσης Βαλτινός, Συναξάρι Ἀνδρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο δεύτερο: Βαλκανικοί - '22, Ὁκεανίδα, Ἀθήνα 2000, σ. 290

Τό 1972 κυκλοφόρησε τό πρῶτο βιβλίο τοῦ Θανάση Βαλτινοῦ μέ τίτλο *Συναξάρι Ἀνδρέα Κορδοπάτη*. Ἦταν ἓνας μικρός τόμος 135 σελίδων μικροῦ σχήματος ὅπου, κατά τό γλωσσικό καί εὐρηματικό προηγούμενο τῆς *Ἱστορίας* ἐνός *αἰχμαλώτου* τοῦ Σ. Δούκα, παρουσιαζόταν ἡ περιπέτεια τοῦ Ἀνδρέα Κορδοπάτη. Ὁ Κορδοπάτης εἶχε πάει στήν Ἀμερική λαθρομετανάστες καί προσπάθησε νά στεριώσει κάπου ἐργαζόμενος, χωρίς ἀποτέλεσμα... Τότε πού κυκλοφόρησε τό βιβλίο αὐτό ἦταν ἤδη γνωστό ἓνα ἄλλο πεζό τοῦ Βαλτινοῦ, *Ἡ κάθοδος τῶν ἐννιά*, πού εἶχε δημοσιευτεῖ τό 1963 στό περιοδικό *Ἐποχές* καί εἶχε κάνει ἐξαιρετική ἐντύπωση. Ἐξίσου ἤ σχεδόν καλή ἐντύπωση προκάλεσε καί τό *Συναξάρι*. Ἐκτοτε, ἂν ἐξαιρέσουμε μερικά διηγήματά του, ὁ συγγραφέας, τόσο γλωσσικά ὅσο καί θεματικά, προσανατολίστηκε περισσότερο πρὸς ἀστικά θέματα. Ἀλλά ὄχι ὀριστικά. Τά τελευταῖα βιβλία του, *Ὁρθοκωστά* καί *ἰδίως* τό δεύτερο *Συναξάρι*, ἔχουν πάλι ἐξωαστικό προσανατολισμό.

Μιλώντας γιά τό δεύτερο *Συναξάρι* τοῦ Ἀνδρέα Κορδοπάτη θά πρέπει νά πῶ ἀρχικά ὅτι ὁ τίτλος του εἶναι μᾶλλον παραπειστικός. Γιατί δέν ἀφορᾷ ὅσα ἀφηγεῖται τό πρόσωπο πού λέγεται Ἀνδρέας Κορδοπάτης, ἀλλά καί ὅσα ἐξιστοροῦν ἄλλα ἄτομα πού ἔζησαν τήν ἴδια ἱστορική περίοδο στήν Πελοπόννησο, στούς Βαλκανικούς Πολέμους τοῦ '12-'13, στόν Πρῶτο Παγκόσμιο στό Βαλκάνια, στή συμμαχική εἰσβολή στήν Οὐκρανία κατά τῶν μπολσεβίκων καί ἰδίως στή Μικρασιατική Ἐκστρατεία. Τά

πρόσωπα-ἀφηγητές τοῦ βιβλίου, ἐκτός ἀπό δύο γυναῖκες, εἶναι ἄντρες: στρατιῶτες, ὑπαξιωματικοί καί πολῖτες κυρίως.

Ἀπό τοὺς πρωτοπρόσωπους ἀφηγητές τοῦ τόμου συχνότερα ἐμφανίζεται ὁ Κορδοπάτης. Συνολικά ὥστόσο ἡ ἔκταση πού καλύπτουν τά λεγόμενά του εἶναι μικρότερη ἀπό τό ἓνα πέμπτο τοῦ βιβλίου. Πάντως δέν εἶναι σέ ὅλες τίς ἀφηγήσεις φανερό τό ὄνομα τοῦ κάθε ἀφηγητῆ. Πολλά κομμάτια τοῦ βιβλίου παρουσιάζονται ἀνώνυμα. Ἀρκετά ὥστόσο ἔχουν ἐπώνυμο ἀφηγητῆ: ἐκτός ἀπό τόν Κορδοπάτη, τόν στρατιώτη Γιάννη πού τόν συναντοῦμε ἐπανειλημμένα, τόν λοχία Δελαῖνα, τόν στρατιώτη Μάριο ἀπό τή Σμύρνη, τόν λοχία Παναγιώτη, τόν στρατιώτη Καῖλη. Μερικοί ἄλλοι ἀναφέρονται μέ τήν ιδιότητά τους: τελειόφοιτος τῆς Ἱατρικῆς, ἐφεδρος ἀξιωματικός κ.λπ. Πρὸς τό τέλος τοῦ τόμου μερικά κείμενα εἶναι διατυπωμένα σέ τρίτο γραμματικό πρόσωπο, ἀπό ἄτομα μᾶλλον, ἂν κρίνουμε ἀπό τήν ἐποπτεία πού ἔχουν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπιτελικῶν σωμάτων. Πρόκειται γιά τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, μετά τήν κατάρρευση τοῦ μετώπου τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, κατά τήν ὑποχώρηση καί τή σύμπτυξή του πρὸς τά παράλια. Νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀφηγήσεις ἀπό τή Μικρασιατική Ἐκστρατεία καλύπτουν, ἀναλογικά, τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου. Ἀναφορικά μέ τίς ἀφηγήσεις τοῦ Κορδοπάτη κάνει ἐντύπωση ὅτι αὐτές ἀφοροῦν κατεξοχήν τίς βιοποριστικές του ἀσχολίες ὡς πολίτη. Λίγο προτοῦ φύγει γιά τήν Ἀμερική τό 1997 (γυρολόγος μπαλωματῆς παπουτσιῶν) καί μετά τήν ἐπιστροφή του τόν ἄλλο χρόνο, ὅταν ἀγοράζει σέ κάπως γειτονική περιοχή ἀγρόκτημα, παντρεύεται, ἐμπορεύεται ἐδώδιμα, ἀρρωσταίνει ἀπό γρίπη, καλλιεργεῖ τό κτῆμα κ.λπ. Στό στρατό πηγαίνει ἓνα χρόνο, ἀλλά ἡ δράση του μένει σχετικά στό περιθώριο τῶν ἐξιστορήσεών του.

Ὁ τόμος, καθώς θά ἔγινε φανερό, ἀπαρτίζε-
ται ἀπό διάφορα κομμάτια πρωτοπρόσωπων κατὰ
κανόνα ἀφηγήσεων. Τό μικρότερο ἀπό αὐτά ἀπο-
τελεῖται ἀπό ἕξι λέξεις καί τό μεγαλύτερο ἀπό
δέκα σελίδες. Ἀπό πρώτη ἄποψη θά νόμιζε
κανείς πώς ἔχουμε ἀπλῶς καταγραφή μαρτυ-
ριῶν, πού συγκέντρωσε ὁ Βαλτινός ἀπό ἀνθρώ-
πους πού συμμετεῖχαν στά γεγονότα ἐκείνων
τῶν κρίσιμων χρόνων. Δέν εἶναι ὅμως ἀκριβῶς
ἔτσι. Πίσω ἀπό τίς πρωτοπρόσωπες ἀφηγήσεις
υπάρχει ἀφανής σκηνοθέτης πού ρυθμίζει, ὅπως
θά δοῦμε παρακάτω, τή γλώσσα, τήν ἔκταση,
τή θέση καί τήν ἀναλογία τῶν κομματιῶν. Θά
ἔλεγα δηλαδή ὅτι τό βιβλίο παρουσιάζεται, μέ
βάση ὀρισμένη πρώτη ὕλη μαρτυριῶν, ἀπό ἕναν
ἀφανή σκηνοθέτη, ὁ ὁποῖος μᾶς δίνει κάθε φορά
τά γεγονότα μέσα ἀπό τήν ὀπτική γωνία ἀν-
θρώπων πού πῆραν μέρος σέ αὐτά. Ἄρα ἔχουμε
ἕνα συνθεμένο ἔργο καί ὄχι σκέτες μαρτυρίες
ὀρισμένης ἐποχῆς.

Ἡ ταυτότητα τῶν ἀφηγηματικῶν προσώπων,
πού προανέφερα, προκύπτει ἀπό τά ὀνόματα ἢ
τήν ιδιότητα μέ τήν ὁποία δηλώνονται στά
οἰκεῖα κομμάτια. Ἄν ἀναζητήσουμε τέτοια
ταυτότητα μέ γλωσσικά κριτήρια, θά δοῦμε ὅτι
εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά προσδιοριστεῖ. Μᾶλλον
δηλαδή δέν μπορεῖ νά γίνει ταξινόμηση τῶν
κομματιῶν σύμφωνα μέ τή γλωσσική ιδιαιτε-
ρότητα τῶν ἀφηγητῶν τους. Ἄν κάτι τέτοιο
ἦταν δυνατό, θά ἦταν εὐκολο νά ξεχωρίσει κανείς
τούς ἀφηγητές τῶν κειμένων ἀπό τό χαρακτή-
ρα τοῦ λόγου τους. Πράγμα πού στήν πραγμα-
τικότητα δέν εἶναι ἐφικτό. Τά ἐννιά δέκατα
περίπου τῶν κειμένων ἀνήκουν στόν ἴδιο γλωσ-
σικό τύπο: στόν προφορικό λαϊκό λόγο τῶν
ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή
τό *Συναξάρι* παραπέμπει στήν *Ἱστορία* ἐνός
αἰχμαλώτου τοῦ *Δούκα* καί ἀπώτερα στά *Ἀπο-*
μνημονεύματα τοῦ *Μακρυγιάννη*, καθώς καί σέ

ἄλλα ἀνάλογα κείμενα. Πάντως δέν πρόκειται
ἀκριβῶς γιά ἀτόφια μορφή προφορικοῦ λόγου.
Ἡ λιτότητα μέ τήν ὁποία διατυπώνονται τά
κείμενα προϋποθέτει συγγραφική παρέμβαση.
Δέν εἶναι δυνατό ἕνας ἀπευθείας προφορικός
λόγος νά μή συνοδεύεται ἀπό πλεονασμούς, δευ-
τερολογίες καί τίς συνήθεις λοξοδρομήσεις τῆς
ἐλεύθερης ὁμιλίας. Ἐδῶ, ἀντίθετα, ἔχουμε νά
κάνουμε μέ μία δωρική μορφή λόγου πού ἔχει
συχνά ἀποφθεγματική ὕφή. Παράδειγμα:

Ὁ Βασίλης εἶχε παντρευτεῖ. Καί τόν γέρο μας
τόν εἶχαν πάρει τά χρόνια.

Ἐγώ περίμενα νά φύγω πάλι. Περίμενα νά
μέ εἰδοποιήσουν. Μοῦ λέει τότε ἡ μάνα: Τά
κορίτσια μεγάλωσαν, θέλουν τόν ἴσκιό σου.

Πρόκειται γιά τό πρῶτο ἀφηγηματικό κομμάτι
τοῦ τόμου κι ὁ καθένας καταλαβαίνει πώς ἡ
μάνα δέν ἔθεσε τό ζήτημα τῆς παραμονῆς τοῦ
Κορδοπάτη στήν Ἑλλάδα, κοντά στήν οἰκογέ-
νειά του, μέ ἑφτά λέξεις μόνο. Κάποτε μάλιστα
ἡ λιτότητα τοῦ λόγου φτάνει στά ὅρια τῆς
συμβολικῆς χρήσης τῶν λέξεων, ὅπως στήν
ποίηση: «Σαραντάπορο, Μπιζάνι, Κιλκίς, Λα-
χανᾶς, Τζουμαγιά, Κρέσνα». Εἶπα ὅτι μέ τόν
συγγραφικά ραφιναρισμένο λαϊκό προφορικό λόγο
καλύπτονται τά ἐννιά δέκατα τοῦ βιβλίου. Τό
ὑπόλοιπο εἶναι γραμμένο σέ ἕναν τύπο μίξοκα-
θαρεύουσας. Τέτοιας πού χρησιμοποιεῖ ὁ Σμυρ-
νιός ἄστος Μάριος καί κάνα-δύο ἄλλα ἀνώνυμα
πρόσωπα.

Ἀπό αὐτό τό *Συναξάρι* ἀντλεῖ κανείς ἀρκε-
τές πληροφορίες γιά ἐκεῖνα τά δύσκολα χρόνια,
τόσο γιά τή στερημένη ὑπαίθρια ζωή καί τή
φοβερή ἐπιδημία τῆς ἰσπανικῆς γρίπης πού ἐνέ-
σκηψε τό 1918 ὅσο, καί κυρίως, γιά τά πεδία
τῶν μαχῶν. Τίς πληροφορίες ὁ ἀναγνώστης τίς
ἀντλεῖ ἀπό τά ἀφηγηματικά κομμάτια τοῦ βι-
βλίου. Ὅχι ὅμως κατὰ χρονολογική σειρά καί
σύμφωνα μέ τήν ἱστορική προέλευσή τους, ἀλλά
ἀνάκατα. Π.χ. τό πρῶτο κομμάτι, πού παρέ-

θεσα παραπάνω, ανήκει χρονικά στον πρώτο καιρό που γύρισε ο Κορδοπάτης από την Αμερική, γύρω στο 1911. Τό άμέσως επόμενο ανήκει χρονικά στο τέλος του 1922. Μετά πάλι πίσω-μπρός ή αντίστροφα κ.ο.κ. Πράγμα που ισχύει καί για αφήγησεις που αφορούν καί τίς ίδιες στρατιωτικές μάχες. Καί για αυτές, όσα γράφονται, κατανέμονται χωρίς χρονολογική σειρά. Γενικά ή αφήγηση παρουσιάζεται σάν ένα θρυμματισμένο χρονικό, έστω κι αν αφορά λεγόμενα από τά ίδια πρόσωπα. Θρυμματισμένο μέ τήν έννοια ότι ή κάθε ένότητα μένει, θεματικά ή συνειρμικά, ασύνδετη τόσο μέ τήν προηγούμενη όσο καί τήν επόμενη.

* * *

Όλες οί αφήγησεις του τόμου, σύμφωνα μέ δηλωμένα στοιχεΐα (τόπος, χρόνος, πρόσωπα, εποχιακά συμβάντα κ.λπ.), έχουν ιστορικό χαρακτήρα. Μέ τήν έννοια ότι παραπέμπουν σέ γνωστά ιστορικά πεπραγμένα. Από τήν ιστορία, καθώς είναι γνωστό, δανείστηκε τό κλασικό μυθιστόρημα τή μέθοδο τής χρονολογικής εξέλιξης τής δράσης ή, αλλιώς, τής θεματικής οργάνωσης του ύλικού του. Τή μέθοδο αυτή ακολούθησε ο Βαλτινός μέ πολλή επιτυχία στο πρώτο *Συναξάρι* *Ανδρέα Κορδοπάτη*. Τώρα, στο δεύτερο *Συναξάρι*, ακολουθεί άλλη τακτική — τήν τακτική του θρυμματισμένου κειμένου. Νά σημειωθεί ότι δέν πρόκειται εδώ, μά καί λείπουν οί συνειρμικές συνδέσεις μεταξύ των κομματιών, για συνειρμικό τρόπο γραφής. Τό έρώτημα λοιπόν είναι που απέδλεψε ο συγγραφέας μέ αυτή τήν καινοτομία του. Πιθανολογώ, δέν ξέρω τί άλλο νά σκεφτώ, πώς θέλησε νά σπάσει τή θεματική ένότητα του ύλικού, για νά τό ελευθερώσει από τό καθαυτό θεματικό ενδιαφέρον του καί νά αφήσει νά λειτουργήσει τό κάθε κομμάτι σάν ανεξάρτητη συνθετική

μονάδα, όπως τό μέρος που παίζει τό καθένα όργανο μιας συμφωνικής ορχήστρας ή όπως τά ανεξάρτητα μέρη μιας ποιητικής σύνθεσης. Ο αναγνώστης δηλαδή που θά διαβάσει τό βιβλίο νά μήν έχει στο τέλος στο μυαλό του μία θεματική αλληλουχία (τό σκελετό μιας ιστορίας), αλλά τά συνθετικά στοιχεΐα μιας πολυδιάστατης δράσης. Έτσι που τό τελικό αποτέλεσμα νά έχει περισσότερο δυναμική οντότητα παρά στατική. Η έκδοχή αυτή ως ιδέα φαίνεται εξαιρετικά γοητευτική. Η ανάγνωση ωστόσο του βιβλίου δέν είναι ανάλογα επικυρωτική. Η ανάγνωση σέ βάζει μπροστά σέ γεγονότα που έξ όρισμού είναι συγκλονιστικά: εθνικός διχασμός, φτώχεια καί αγώνας για τό ψωμί στην πολιτική ζωή, παιχνίδι κάθε στιγμής μέ τό θάνατο, αφάνταστες κακουχίες, ωμότητες, ήρωισμοί καί ταπεινώσεις στα στρατιωτικά μέτωπα... Κι όμως, ή ανάγνωση από κάπου μπάζει ή, αλλιώς, από κάπου χάνει. Από που χάνει; Χάνει, νομίζω, από τήν πλευρά τής αφηγηματικής έντασης καί αποτελεσματικότητας. Ένώ, σύμφωνα μέ τήν παραπάνω ιδέα, θά περίμενε κανείς νά αύξηθεί, μέ τό σπάσιμο τής θεματικής αλληλουχίας, ή αποτελεσματικότητα του αφηγηματικού λόγου, δέν συμβαίνει έτσι. Μάλιστα έχουμε σέ αρκετό βαθμό τό αντίθετο αποτέλεσμα. Γιατί;

Έχω τή γνώμη πως στην περίπτωση αυτή τό ιστορικό βάθος του έργου αντιστέκεται στον τεμαχισμό του. Αν είχαμε χρονολογική εξέλιξη τής δράσης, όπως στο πρώτο *Συναξάρι*, θά ενεργοποιόταν ο μηχανισμός τής αφηγηματικής πλοκής. Καί ή πλοκή, καθώς ξέρουμε, συντελεί στή νοηματική καί συγκινησιακή φόρτιση των επιμέρους αλυσιδωτών επεισοδίων — όπως περίπου γίνεται μέ τή φόρτιση των λέξεων μέσα στις ποιητικές φράσεις. Κατά τρόπο που, στο πλαίσιο τής πλοκής, τό κάθε επίμερους επεισόδιο νά αποκτά τή δραστική του

πληρότητα, ενώ έξω από τήν πλοκή νά παρουσιάζεται σχετικά αποδυναμωμένο. Μέ συνέπεια νά έχουμε ανάλογα δραστικό λόγο καί αναγνωστικό αποτέλεσμα στήν καθεμά από τίς δύο περιπτώσεις. Τό ιστορικό βάθρο τοῦ ἔργου τείνει νά δώσει στά διάφορα κομμάτια τήν ιστορική τους θέση. Τείνει μέ ἄλλα λόγια νά αποκαταστήσει τή χαμένη πλοκή: ὁ ἀναγνώστης πάει, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, νά συνδέσει τά κομμάτια πού ἀνήκουν στήν ἴδια γενικότερη χωρική καί χρονική ιστορική ἐνότητα. Αὐτή ἡ τάση ἐπαναφορᾶς τῶν κομματιῶν στήν ιστορική τους θέση, καθὼς εἶναι φανερό, ἀντιστρατεύεται τή δυνατότητα τῶν κομματιῶν νά λειτουργήσουν ὡς μέρη μιᾶς ἀθεματικῆς σύνθεσης. Σέ αὐτό συντελεῖ κι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, πού δέν ὑπῆρξε ἀρκετά ρηξικέλευθος. Θά περίμενε δηλαδή κανεῖς νά εἶχε καταστήσει τά ἀφηγηματικά κομμάτια ὀλωσδιόλου ἀνεξάρτητα ἀπό τοὺς ιστορικούς τους προσδιορισμούς, ὥστε νά μήν ἔχουν τήν τάση νά ἀνασχηματίζουν τή χρονολογική τους σειρά. Κάτι πού δέν τό κάνει παρά σέ πολύ μικρό βαθμό, γιατί δίνει στοιχεῖα τά ὁποῖα παραπέμπουν τόν ἀναγνώστη στό ιστορικό πλάνο τῆς ὅλης ἀφήγησης. Πράγματι ὁ συγγραφέας ἀφήνει νά περάσουν στά κείμενα ὀνόματα γνωστῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν ἀντρῶν, ὀνόματα τόπων, μαχῶν καί ιστορικές χρονολογίες. Ὅλα αὐτά ἐνισχύουν τήν τάση νά ἐνταχθοῦν τά ἀφηγηματικά κομμάτια τοῦ βιβλίου στό ιστορικό τους βάθρο. Γεγονός πού δέν εὐνοεῖ τή λειτουργία τους σάν μερῶν μιᾶς μουσικῆς ἢ ποιητικῆς σύνθεσης χωρίς χρονολογική σύνδεση μεταξύ τους.

Ἀναφορικά μέ τά παραπάνω καί τή σημασία τῆς πλοκῆς, θά ἤθελα νά σταθῶ σέ δύο παρατηρήσεις: α) Ὅσο ἐκτενέστερα εἶναι τά κείμενα τοῦ βιβλίου τόσο περισσότερο τείνουν νά ἔχουν χρονολογική πλοκή καί ἀνάλογα δραστικό αποτέλεσμα. Παράδειγμα ἡ δεκασέλιδη

(σ. 156-165) περιπέτεια τοῦ Κορδοπάτη, ὅταν πηγαίνει ἀπό τό χωριό του Δάρα νά πουλήσει, λαθραῖα, δημητριακά στή Γαστούνη. Ὁ δρόμος μέ τά φορτωμένα ζῶα κρατάει μερικές μέρες. Ὁ καιρός εἶναι κακός καί στή μέση τῆς διαδρομῆς οἱ δύο ἀπό τοὺς τέσσερις ἀγωγιάτες τόν ἐγκαταλείπουν. Τελικά φτάνει κρυωμένος στή Γαστούνη, ὅπου τόν περιμένει ὁ ἀδερφός του Βασίλης. Ἐκεῖ ἀρρωσταίνει ἀπό τή θανατηφόρο ἰσπανική γρίπη. Γλυτώνει ἀπό τή ἀρρώστια καί μέσω Τρίπολης γυρίζει στό χωριό του. Στήν Τρίπολη βλέπει ἓνα ὄνειρο πού τόν προῖδεάζει ὅτι κάτι κακό ἔχει πάθει ἢ θά πάθει ἡ κόρη του Βασιλική. Τό ὄνειρο βγαίνει ἀληθινό: ἡ κόρη του πεθαίνει ἐκεῖνες τίς μέρες ἀπό τή γρίπη. Τό κείμενο αὐτό θά μπορούσε νά χωριστεῖ σέ τρία μέρη: ταξίδι στή Γαστούνη, ἀρρώστια καί ἀνάρρωση, ἐπιστροφή. Ἄν τά ὑποθέσουμε ξεχωριστά, ὁ ἀναγνώστης, πού θά διάβαζε σέ διαφορετικό χρόνο καί ἀσυσχέτιστα μεταξύ τους, θά ἀφομοιώνει τόν δραστικό λόγο τοῦ καθενός καθ'αυτόν. Ἐτσι, ὅταν θά διάβαζε λ.χ. τό τρίτο μέρος, θά παρακολουθῇ τό δράμα ἐνός κάποιου ἀνθρώπου πού βγαίνει τό ὄνειρό του ἀληθινό γιά τό θάνατο τῆς κόρης του. Πολύ διαφορετικά θά διάβαζε ὁ ἀναγνώστης αὐτός τό ἴδιο μέρος ὡς συνέχεια τῶν ἄλλων δύο προηγούμενων. Γιατί τότε φάνοντας στό τέλος, ὁ λόγος θά ἦταν ἐπιπλέον φορτισμένος συναισθηματικά καί στοχαστικά ἀπό τήν ὅλη περιπέτεια τοῦ ἀφηγηματικοῦ ἥρωα.

β) Οἱ τελευταῖες πενήντα-ἑξήντα σελίδες τοῦ βιβλίου ἀναφέρονται σχεδόν ἀποκλειστικά στήν κατάρρευση τοῦ ἐλληνικοῦ μετώπου στή Μικρά Ἀσία, στήν ὑποχώρηση τοῦ στρατοῦ μας καί στή σύμπτυξή του πρὸς τά παράλια καί ἰδιαίτερα πρὸς τόν Τσεσμέ. Ἐτσι, καθὼς στενεύει ὁλοένα ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, τά κείμενα συγκλίνουν ἀντίστοιχα πρὸς τά ἴδια στενά ιστορικά πλαίσια

σια. Τό αποτέλεσμα είναι ότι γίνεται ολοένα πιο δυνατή ή χρονολογική συναρμολόγησή τους. Ὁ ἀναγνώστης παρακολουθεῖ τώρα κείμενα πού ἀναφέρονται σέ ἕνα περιορισμένο πεδίο δράσης καί εἶναι σέ θέση νά τά συσχετίσει σάν συνεχόμενα περίπου. Τά κείμενα βέβαια αὐτά δέν εἶναι συνεχόμενα ἀπό τοπική καί χρονική ἀποψη, εἶναι ὅμως πολύ κοντά τό ἕνα στό ἄλλο. Γεγονός ὥστόσο πού συνεπάγεται μιά κάποια λανθάνουσα πλοκή. Μέσα ἀπό τίς σελίδες πού προανέφερα διαγράφεται τό γενικό σχέδιο τῆς σύμπτυξης τοῦ στρατοῦ κι ἔτσι τά ἐπιμέρους ἐπεισόδια, στά ὁποῖα ἀναφέρονται τά ξεχωριστά κείμενα, βρίσκουν πάνω-κάτω τή θέση τους μέσα στό γενικό σχέδιο. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἔχουμε ὥς ἕνα βαθμό ἀφήγηση οἰονεῖ πλοκῆς μέ ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Πράγματι σέ αὐτές τίς σελίδες ὁ λόγος παρουσιάζεται σαφῶς πύ φορτισμένος καί ἡ ἀναγνωστική ἔνταση αἰσθητά ἀνεβασμένη.

Τόν τρόπο αὐτό, τοῦ σπασμένου κειμένου, τόν ἔχει χρησιμοποήσει ὁ συγγραφέας σέ δύο προηγούμενα βιβλία του: τά *Στοιχεῖα γιά τή δεκαετία τοῦ '60* καί τήν *Ὁρθοκωστά*. Μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία, ἂν καί γιά διαφορετικούς λόγους, ἀπό τό δεύτερο *Συναξάρι* Ἀνδρέα Κορδοπάτη.

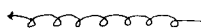
Στό πρῶτο, τά *Στοιχεῖα*, τά ξεχωριστά κείμενα δέν προϋπέθεταν ἕνα καθορισμένο ἱστορικό προηγούμενο, ὥστε ἡ θέση τους μέσα στό βιβλίο νά παραπέμπει ὑποχρεωτικά σέ μιά ἀντίστοιχη ἐξωκειμενική πραγματικότητα. Μποροῦσαν ἄνετα νά τοποθετηθοῦν σέ κάποια θέση χωρίς νά προκύπτει ζήτημα ἱστορικῆς ἢ χρονολογικῆς τάξης. Ὑπῆρχε βέβαια ἡ δέσμευση νά ἀνήκουν στή δεκαετία τοῦ '60, ἀλλά τόσο μόνο. Τά ἴδια τά κείμενα, ἀπό τόν τρόπο τῆς παραγωγῆς τους, δέν παρουσίαζαν καμιά προδιαγραφμένη ἱεραρχία. Κι ὁ ἀναγνώστης δέν

ἐνιωθε κάποια ἐνδιάθετη τάση νά τά ἀναδιαρθρώσει ἀπό ἱστορική ἀποψη, οὔτε βέβαια διέθετε στοιχεῖα γιά νά μπορεῖ νά κάνει κάτι τέτοιο. Ἐπιπλέον τά κείμενα αὐτά παρουσίαζαν, πάλι ἀπό τόν τρόπο τῆς παραγωγῆς τους, εὐδιάκριτες γλωσσικές διαφορές. Τό βιβλίο, ἀπό τήν πλευρά αὐτή, ἀπαρτιζόταν ἀπό ἕνα μωσαϊκό κομματιῶν ἀσύμβατων πρὸς κάθε ἰδέα χρονολογικῆς ἢ συνειρμικῆς πλοκῆς. Ἐμεναν ἐλεύθερα λοιπόν νά παίξουν τό ρόλο τοῦ ἰδιαίτερου συστατικοῦ μιᾶς εὐρύτερης σύνθεσης, ἀνάλογα περίπου μέ τά ξεχωριστά κομμάτια μιᾶς ποιητικῆς σύνθεσης. Ἐνα τολμηρό πείραμα τοῦ συγγραφέα πού στέφθηκε μέ ἐπιτυχία.

Στό δεύτερο, τήν *Ὁρθοκωστά*, ἂν καί τά κείμενα προϋπέθεταν ἱστορικό γεγονός, αὐτό δέν ἦταν γιά τόν ἀναγνώστη ἤδη χαρτογραφημένο ὅπως, ἄς ποῦμε, ἡ Μικρασιατική Ἐκστρατεία. Πράγμα πού ἀποτελεῖ πλεονέκτημα γιά τόν συγγραφέα, ἐπειδή ἡ θέση τῶν κειμένων του δέν ἐλέγχεται ἀπό μιά κοινά δεδομένη ἱστορική γνώση. Μεγαλύτερο ὅμως πλεονέκτημα τοῦ βιβλίου, ἀπέναντι στό δεύτερο *Συναξάρι*, εἶναι ὅτι τά γεγονότα ἐκτυλίσσονται σέ περιορισμένο τόπο καί χρόνο. Συμβαίνει δηλαδή ἐδῶ ὅ,τι συμβαίνει μέ τά κείμενα τοῦ δεύτερου *Συναξαρίου* πού ἀφοροῦν τήν ὑποχώρηση τοῦ στρατοῦ μας μετά τήν κατάρρευση τοῦ μετώπου. Τότε πού ἡ πυκνές ἀναφορές στή σύμπτυξη τοῦ στρατοῦ ἐπιτρέπουν νά διαφανεῖ ἕνα γενικό σχέδιο συμβαινόντων καί νά πάει νά ἀναπτυχθεῖ ἕνας ἀντίστοιχος μηχανισμός χρονολογικῆς σύνθεσης. Κι αὐτός εἶναι βασικός λόγος πού στήν *Ὁρθοκωστά* τό πείραμα, χωρίς νά πετυχαίνει ἀπόλυτα, πετυχαίνει καλύτερα ἀπό τό *Συναξάρι*, ὅπου συνολικά ἔχουμε ἕνα ἀπέραντο πεδίο ἐπιχειρήσεων ἀπλωμένων σέ μεγάλο χρονικό διάστημα. Καμιά σχέση βέβαια μέ τήν ἐπιτυχία στά *Στοιχεῖα*, στά ὁποῖα ἰσχύει, ὅπως ἔχω πεῖ, ἄλλος ὅρος σχέσης μεταξύ τῶν κειμένων.

Συμπερασματικά θά ἔλεγα πὼς τὸ δεύτερο *Συναξάρι* Ἀνδρέα Κορδοπάτη δὲν ὑπῆρξε ἐξίσου ἀφηγηματικὸ ἐπίτευγμα μὲ τὸ πρῶτο, πού γράφτηκε μὲ τὸν κλασικὸ τρόπο τῆς χρονολογικῆς ἐξιστόρησης τῶν γεγονότων. Ἐκεῖ, τὸ κάθε κεμενικὸ μέρος ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν παράγοντα τῆς πλοκῆς, δίχως νὰ ἐμφιλοχωροῦν ἀντίρροπες δυνάμεις. Τὸ δεύτερο γράφτηκε ἀνορθόδοξα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ φτάσει στὴν ἴδια ἔνταση καὶ δραστηριὴ ὑφή τοῦ λόγου. Σὲ αὐτὸ ἡ ἀνάγνωση, ὅπως ἔχω πεῖ, ἀντὶ νὰ κερδίζει, χάνει. Ἐρώτημα: τί μένει τελικὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο *Συναξάρι*; Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι χωρὶς θετικὰ στοιχεῖα. Οἱ σελίδες τοῦ ἀναδείχνουν τὸ σῶμα πού δὲν ἔχει ἐθνικότητα. Τὸ σῶμα πού διψᾷ, πού πεινάει, πού νυστάζει, πού κουράζεται, πονάει, ἀποκάμνει καὶ πεθαίνει. Ἀναδείχνουν τὴ βαρβαρότητα πού ἐπίσης δὲν ἔχει ἐθνικότητα. Τὸ τσαλαπάτημα καὶ τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Τὴ σπατάλη τοῦ αἵματος. Δείχνουν, ἀπὸ ἐθνικὴ ἄποψη, τὸ διχασμὸ μὲ τίς ὁλέθριες συνέπειές του. Καὶ τέλος μένει ὁ λόγος. Αὐτός ὁ κοφτός, λιτός λόγος πού, ἂν καὶ δὲν εἶναι ὁ σημερινὸς ἀστικὸς, δὲν παύει ὥστόσο νὰ ἀποτελεῖ μέτρο λιτότητας, πυκνότητας καὶ ἀμεσότητας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

Συνάξοντας καὶ ταξινομώντας τὰ διάοπαρτα

Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Γράμματα*, τόμος πρῶτος (1902-1930), τόμος δεύτερος (1931-1951), φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Κώστας Μπουρναζάκης, Ἰκάρος, Ἀθήνα 2000, σ. 665+674

Δέν ἔχω τὴν παραμικρὴ ἀρμοδιότητα νὰ μιλῶ γιὰ τὸν Ἀγγελο Σικελιανό, δηλαδή γι'

αὐτὰ καθαυτὰ τὰ γράμματά του στὴν προκειμένη περίπτωση, ἀφοῦ ἐλάχιστα γνωρίζω τὸ ἔργο του, πράγμα πού μὲ κάνει νὰ αἰσθάνομαι μεγάλη ἀμηχανία, ὅταν βλέπω καὶ τὸ δικό μου ὄνομα στὸ ἐξώφυλλο μιᾶς πρόσφατης Ἀνθολογίας ποιημάτων του. Σὲ τοῦτο λοιπὸν τὸ σημείωμα δὲν θά πῶ τίποτε γιὰ τὸν ποιητὴ, πού ὁ Ζήσιμος Λορεντζάτος, ἐκπλήσσοντας ὅχι λίγους, ἔβαλε στὴν κορυφὴ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Μόνο γιὰ τὸν ἐπιμελητὴ τῶν *Γραμμάτων* ἔχω δύο λόγια – τὰ ἄλλα, καὶ σπουδαιότερα, θά τὰ ποῦν οἱ εἰδότες.

Γιὰ δεύτερη φορά, σὲ πολὺ σύντομο διάστημα, προσφεύγω στὸ σημείωμα πού ἔγραψε γιὰ τὸν *Θησαυρὸ νεοελληνικῶν αἰνιγμάτων* τῆς κ. Χρυσούλας Χατζητάκη-Καψωμένου ὁ συμπατριώτης τοῦ ἐπιμελητῆ κ. Μ. Ζ. Κοπιδάκης στὸ *Βῆμα τῆς Κυριακῆς* (24.1.2000). Συμβουλεύει, λοιπὸν, ὁ Μ. Ζ. Κ. τοὺς νεαροὺς φιλόλογους, προτοῦ διατυπώσουν μεγαλεπήβολες θεωρίες, νὰ φροντίζουν νὰ προπονοῦνται ἀρκετὸ καιρὸ μὲ «ἔργα ὑποδομῆς», ὅπως εἶναι οἱ «θησαυροί», τὰ γλωσσάρια, οἱ σχολιασμένες διβλιογραφίες, ἡ συναγωγὴ καὶ ταξινόμηση διασπαρτοῦ ὕλικου. Σοφὴ παραίνεση, ἀλλὰ μοῦ κάνει ἐντύπωση πῶς ὁ κ. Μ. Ζ. Κ., ἐπιμελητῆς ὁ ἴδιος μιᾶς ὀγκώδους σφαιρικῆς Ἀλληλογραφίας, παρέλειψε νὰ ἀναφέρει ρητὰ καὶ αὐτὴ τὴν κερατένια δουλειά – κι ἄς μὲ συγχωρέσει ὁ Πάουντ. Ὁ κ. Μ. Ζ. Κ. βέβαια βάζει στὸ τέλος τῆς ἀπαρίθμησης ἓνα «κ.τ.τ.», ὥστόσο ἡ ρητὴ ἀναφορά θά ἦταν καλὸς πλάγιος ἔπαινος – ἢ ἐνθάρρυνση – ἐκείνων πού ἐπιμελοῦνται ἀλληλογραφίες.

Δέν εὐλογῶ τὰ γένια μου, ὥστόσο λαβαίνω τὸ θάρρος νὰ πῶ ὅτι, ἀγκαλὰ καὶ ἦταν γιὰ μένα μεγάλος λαχνὸς –σωστότερα: δωρεά– ἡ ἐπιμέλεια τῶν *Γραμμάτων Σεφέρη-Λορεντζάτου* καὶ τῆς παπαδιαμαντικῆς Ἀλληλογραφίας, πολλὰς φορές μοῦ ἤρθε ὁ πειρασμὸς νὰ αὐτοδε-